

*А. О. Полубєдова,
к. е. н., доцент кафедри соціології та психології управління,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків*

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ МОТИВАЦІЙНО- ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СПЕЦІАЛІСТІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

*A. A. Polubiedova,
PhD (Economics), Associate Professor Department of Sociology and Psychology of Management,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv*

DIAGNOSING THE FORMATION OF THE MOTIVATIONAL-VALUE COMPONENT OF PROFESSIONAL ORIENTATION IN SPECIALISTS UNDER CONDITIONS OF KNOWLEDGE-DRIVEN ECONOMY

Стаття присвячена дослідженню рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту професійної спрямованості спеціалістів в умовах економіки знань. Основою успішного економічного розвитку людини, організації та суспільства в цілому є здатність до когнітивної діяльності усього економічно активного населення. Це призводить до необхідності формування професійної спрямованості спеціалістів при отриманні ними вищої освіти. В статті проведено діагностику професійної спрямованості майбутніх фахівців в сфері економіки. Аналіз результатів діагностики дозволив визначити мотиваційний компонент професійної спрямованості, який визначає ставлення спеціалістів до професійної діяльності. Діагностика показала, що для студентів значущими факторами при виконанні професійних обов'язків є можливість працювати з людьми, проявляти творчі здібності та досягати пошани. Про те, є різниця між рівнем усвідомлення значення проблеми та особистісною пізнавальною спрямованістю у респондентів рівнів «бакалавр» та «магістр». Це може послужити основою для визначення подальших напрямків освітньо-виховного процесу в організації.

Для підвищення ефективності освітньо-виховного процесу визначено процес розвитку професійної спрямованості спеціаліста, що здатен побудувати та сприяти розвитку економіки знань. Запропонований автором розвиток професійної спрямованості включає в себе наступні компоненти: потреби, мотиви, світогляд, установки, діяльність, мету. Вплив на ці компоненти може сприяти підвищенню ефективності формування професійної спрямованості при впровадженні освітньо-виховного процесу. Критичною ланкою є неузгодженість між метою та здібностями особистості. Це визначається як основне протиріччя, та спонукає спеціаліста до зміни його потреб, мотивів, світогляду, установок, діяльності та мети. Результатом цих змін є розширення свідомості, що сприяє новому витку розвитку професійної спрямованості.

The article studies the level of the motivational-value component of professional orientation in specialists under conditions of knowledge-driven economy. The ability related to the total economically active population's cognitive activity forms the basis for successful economic development of individuals, organizations and society as a whole. This leads to the need in higher education. The article describes diagnostics of professional orientation in future specialists in the field of economy. According to the analysis of the diagnostics results, it was possible to determine the motivational component of professional competence, which determines the specialists' attitude to

their professional activities. Diagnostics proves that students value such factors as the ability to work with people, creative potentials and honor. A difference between the level of awareness about the problem and personal cognitive orientation in the respondents belonging to bachelors and masters can be noted. This can form the basis for determining further directions in the educational process in the organization.

To improve the efficiency of the educational process, the process to develop the professional orientation in specialist making it possible to form and contribute to the development of the knowledge-driven economy, was determined. The process to develop the professional orientation suggested by the author includes the following components: needs, motives, worldview, attitudes, activities and goal. Influencing the components, it is possible to improve the efficiency of professional orientation in the course of the educational process. A mismatch between the goal and personal abilities is a critical component. It is the key contradiction forcing specialists to change their needs, motives, worldview, attitudes, activities and goals. Such changes result in the development of consciousness, which drives further development of professional orientation.

Ключові слова: професійна спрямованість, економіка знань, потреби, мотиви, мета, освіта, діяльність.

Keywords: professional orientation, knowledge-driven economy, needs, motives, goal, education, activities.

Постановка проблеми. Сьогодні майбутнє суспільства визначається широтою використання, в економічній сфері, набутих знань. Вони стають домінуючим засобом досягнення соціально-економічних результатів. Традиційні фактори, такі як земля, праця і капітал – у сучасній економіці діють тільки за умови ефективного використання знань, що призводить до зростання частки людського капіталу в національному багатстві країни. Основою успішного економічного розвитку держави стає безперервна пізнавальна діяльність усього економічно активного населення.

Постійно зростає частка професій, які вимагають вищої професійної освіти, спостерігається істотне підвищення продуктивності праці громадян з вищою освітою в порівнянні з людьми, що не мають її. Це приводить суспільство до розуміння необхідності загальної вищої освіти. Тому найбільш важливим критерієм зростання людського капіталу є обсяг і поширеність освіти. Ще Ф. Махлуп визначав освіту, як одну з основних груп пізнавальної діяльності людини [1, с. 35]. В зв'язку з цим, освітньо-виховну діяльність в сучасному суспільстві необхідно розглядати як економічну категорію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування та становлення економіки знань та управління знаннями присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: П. Друкер, Д. Белл, О. Віхорева, В. Іноземцев, В. Макаров [2], Ф. Махлуп, Е. Тоффлер, Нонаки І., Мільнера Б.З., О. Динкін, Д. Тіс, З. Румянцева, В. Геєць, Ю. Бажал, О. Лапко, Б. Маліцький, Л. Федулова та інші. Дослідженню проблем і перспектив формування і розвитку професійної спрямованості присвячені праці науковців: Є. Клімов [3], А. Маркова [4], Е. Зеєр [5], Ю. Поваренков [6]. Проте проблемам формування та розвитку професійної спрямованості в умовах економіки знань належної уваги не приділялося.

Мета і завдання дослідження. Метою написання даної статті є дослідження рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту професійної спрямованості спеціалістів в умовах економіки знань. Для цього були поставлені і вирішені такі завдання, як: проведено діагностику професійної спрямованості майбутніх фахівців в сфері економіки; та визначені компоненти процесу розвитку професійної спрямованості спеціаліста, що діє в умовах економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробнича діяльність в сучасній економіці відбувається в умовах постійного оновлення знань, процес старіння яких сьогодні прискорюється.

Акцентуючи увагу на ролі знань у сучасному виробництві, економічна наука поки не приділила достатньої уваги джерелам генерації знань, а саме людям, котрі створюють знання і є їх носіями. Однак, знання є результатом когнітивної діяльності і процесів, що охоплюють не тільки галузі дослідження і пізнання матеріального і культурного світу, але також галузі освіти.

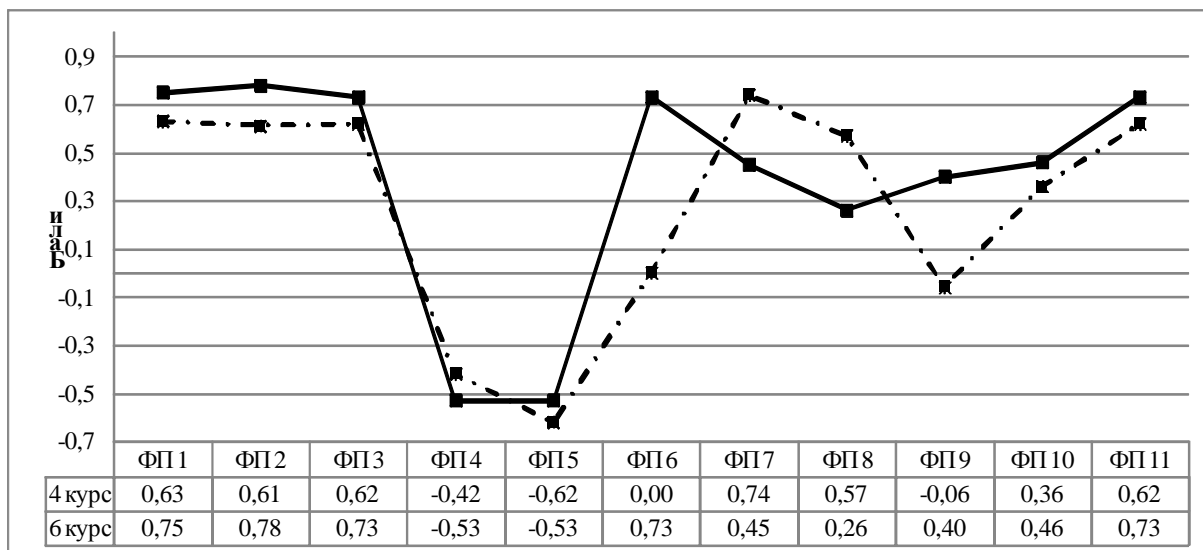
На сучасному рівні розвитку цивілізації необхідно поставити проблеми пошуку найбільш ефективних форм когнітивних процесів, маючи на увазі, що основою успішного економічного розвитку, тобто вирішальним фактором збільшення людського капіталу, стає безперервна когнітивна діяльність усього економічно активного населення при отриманні первинної освіти, безперервного навчання, продукування та поширення нових знань, а також створення високотехнологічної продукції в процесі виробничої діяльності.

Оскільки аналіз етапів розвитку суспільства показує, що спочатку технології змінювалися приблизно раз на сто років, потім цикл зміни технологій скоротився до 50-ти років, потім до 20-ти, в даний час він становить

приблизно 3-5 років і продовжує скорочуватися [7, с. 194]. Це означає, що ті знання, які випускник отримав на першому курсі, до випуску вже застарівають. Тому особливу увагу треба приділяти освітньо-виховному процесу, що формує позитивне відношення до обраної професії та стимулює розвиток комунікативних навичок, прагнення до самовдосконалення, розвитку своїх здібностей та творчої праці.

Відношення до обраної професії можна продіагностувати використовуючи методику В. Ядова. Методика передбачає відбір позитивних і негативних тверджень стосовно ставлення студентів до обраної професії: важливості або не важливості оцінки професії для суспільства; вмінням або невмінням роботи з людьми; наявністю або відсутністю творчого підходу; відсутності або наявності переваги на робочому місці; високою або низькою зарплатою; можливістю або відсутністю умов самовдосконалення; відповідністю або невідповідністю роботи власним можливостям і характеру; невеликим або великим робочим днем; відсутністю або наявністю частого контакту з людьми; можливістю або неможливістю досягнення соціального визнання і поваги тощо. За кожним із двох факторів (позитивний і негативний) підраховується коефіцієнт значущості (K_z), показники якого коливаються в межах від -1 до $+1$ [8, с. 106–107].

Діагностику рівня привабливості професії було проведено серед студентів випускних курсів (рис. 1).

Рис. 1. Рівень сформованості професійної спрямованості

*умовні позначення: ФП 1 – Професія одна з найважливіших в суспільстві; ФП 2 – Робота з людьми; ФП 3 – Робота вимагає постійної творчості; ФП 4 – Робота, не викликає переваги; ФП 5 – Велика зарплата; ФП 6 – Можливість самовдосконалення; ФП 7 – Робота відповідає моїм здібностям; ФП 8 – Робота відповідає моєму характеру; ФП 9 – Невеликий робочий день; ФП 10 – Відсутність частого контакту з людьми; ФП 11 – Можливість досягти соціального визнання, пошани.

У результаті проведеного аналізу, що представлено на рис. 1. виявлені певні закономірності. Аналізуючи фактор «Професія одна з найважливіших в суспільстві», можна побачити, що коефіцієнт значущості притаманний студентам четвертого курсу ($K_z = 0,63$), підвищується у магістрів ($K_z = 0,75$). Це дозволяє зробити висновок, що фактор привабливості залежить не лише від особистісного уподобання, а й від професіоналізму, який придбано під час навчання. Фактор «Робота з людьми» є значущим для студентів четвертого курсу ($K_z = 0,61$) і досягає максимуму у магістрів ($K_z = 0,84$), що свідчить про достатньо високий рівень розвитку комунікативної компетенції в процесі навчання. Можна спостерігати зростання значущості коефіцієнта, що відповідає фактору «Робота вимагає постійної творчості» на четвертому і шостому курсах ($K_z = 0,62$ і $0,73$) та фактору «Можливість досягти соціального визнання, пошани» четвертий курс – $K_z = 0,62$ і магістратура – $0,73$. Отримані результати свідчать, що студенти усвідомлюють складність роботи з людьми в своїй майбутній професійній діяльності та прагнуть до творчої праці.

Фактор «Можливість самовдосконалення» має середні параметри для студентів четвертого курсу ($K_z = 0,52$), і досягає максимального значення у магістрів ($K_z = 0,73$). Що свідчить про те, що за роки навчання студенти підвищують рівень самопізнання та стають більш вимогливими до себе. На випускних курсах студенти позиціонують себе, як спеціалісти, що підвищує рівень їх самоприйняття в професійній діяльності. Результати зафіксовані відносно фактору «Відсутність частого контакту з людьми»: $K_z = 0,36$ – для студентів бакалаврату. Для магістрів вказаний стимул також виявився не актуальним ($K_z = 0,46$). Це свідчить про не сформованість цього компоненту у студентів.

Серед факторів, що є найбільш не значними для студентів при виборі майбутньої професії, виявилися фактор «Велика зарплата» (на всіх курсах ($K_z = -0,62$ і $-0,53$ відповідно) та фактор «Робота не викликає переваги», для студентів четвертого і шостого курсів ($K_z = -0,42$ і $-0,53$ відповідно). Що говорить про те, що у студентів в основі лежить внутрішня мотивація, а не прагнення до матеріальних благ. Висока внутрішня мотивація не дає можливості для формування компоненту «Робота не викликає переваги».

Результати зафіксовані для факторів: «Робота відповідає моїм здібностям» ($K_z = 0,74$ у бакалаврату та $K_z = 0,45$ у магістрів); фактора «Робота відповідає моєму характеру» ($K_z = 0,57$ та $K_z = 0,26$ відповідно); фактор «Невеликий робочий день» у магістрів та бакалаврів ($K_z = 0,4$; $K_z = 0,06$ відповідно). Можна пояснити тим, що магістри після виробничих практик більш усвідомлюють складнощі майбутньої професійної діяльності і саме відсутність власного досвіду спонукає їх до такого висновку.

Таким чином, мотиваційний компонент професійної спрямованості визначає ставлення спеціалістів до професійної діяльності. Професійна спрямованість має вплив на конкурентну здатність спеціалістів та їх організацій. Для підтримки своєї конкурентоздатності організаціям необхідно виявляти, спрямувати та розвивати інтереси й здібності своїх співробітників у напрямку постійного підвищення їх кваліфікації.

Це призводить до необхідності формування не тільки професійних знань, але й високого рівня професійної спрямованості, який дозволить самостійно засвоювати нові знання, здійснювати когнітивну діяльність, що обумовлюються новими технологічними процесами.

Акофф Р. зазначав, що до людини неможна ставитися як до запрограмованої машини. Хоча люди в деякому розумінні є універсальними обчислювальними машинами, вони не можуть однаково добре виконувати всі функції. Тому не можна розподіляти між ними обов'язки і планувати їх службове просування, не беручи до уваги їх особистих здібностей і схильностей [9, с. 107].

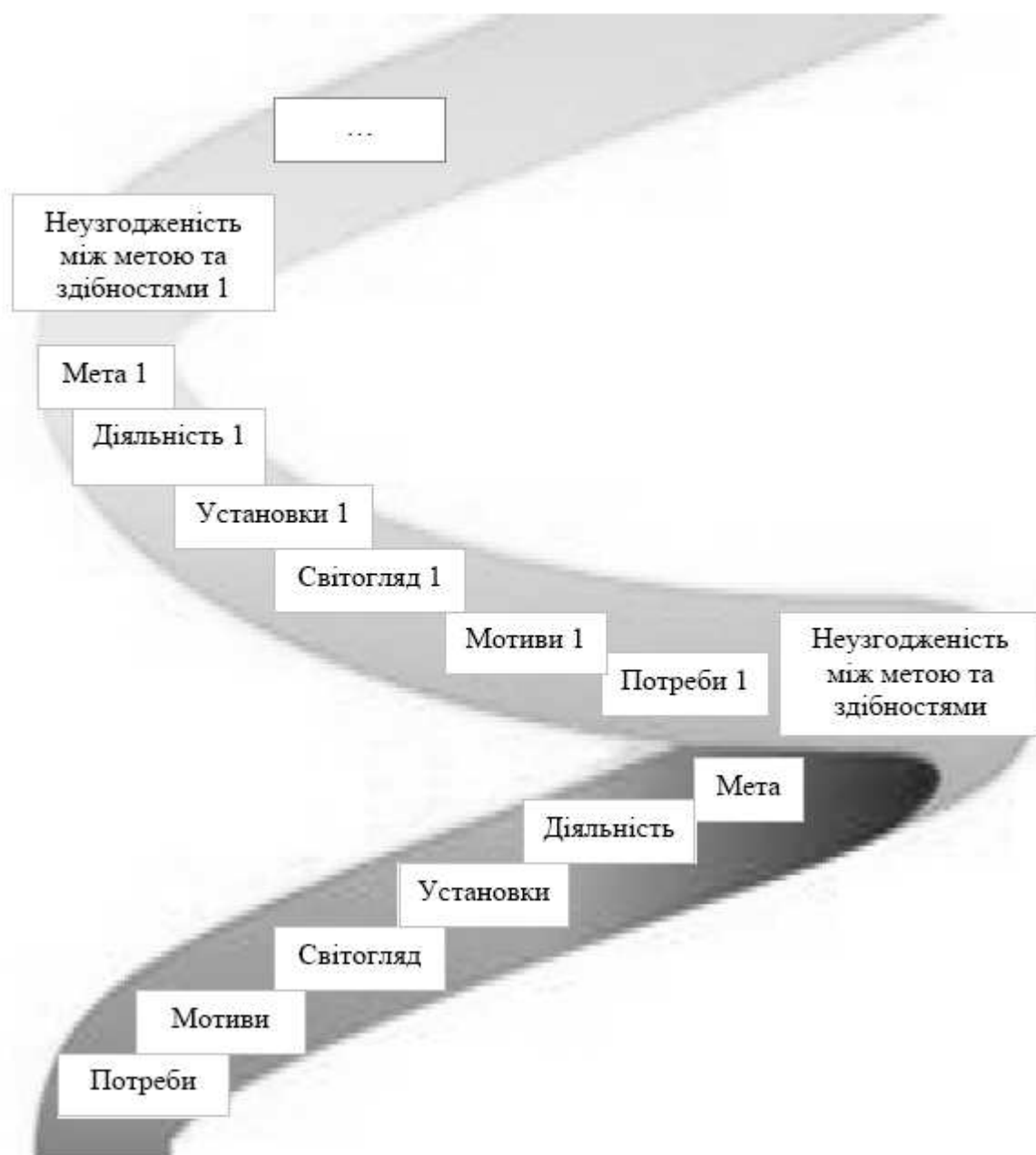
Формуючи позитивне ставлення до професії, тобто створюючи індивідуально-соціальну систему засновану на взаємодії людини і професійної діяльності необхідно враховувати ряд особистісних компонентів, що сприяють розвитку професійної спрямованості.

Діяльність людини, її вчинки в суспільстві завжди суб'єктивно визначені. Тому потреби, мотиви, світогляд, установки і мета її життя і діяльності формують спрямованість особистості (рис. 2).

Мотиви особистості пов'язані з її потребами постають внутрішньою спонукальною основою до певної діяльності. Її світогляд, як сформована система переконань, поглядів, стає її внутрішнім надбанням і відкладається у свідомості в вигляді певних життєвих цілей та інтересів, відносин, позицій. Установки особистості виступають внутрішнім налаштуванням на здійснення або гальмування тієї чи іншої діяльності. І саме мета реалізує потреби особистості і виступає в якості образів кінцевого результату діяльності [10].

При виконанні професійної діяльності можливе виникнення протиріч, що стають рушійними силами розвитку професійної спрямованості. Ідеальна модель поведінки спеціаліста повинна містити повний збіг об'єктивного змісту діяльності та її особистісного сенсу. Однак повного збігу досягнути не можливо з наступних причин. По-перше, не завжди в структурі мотивів вибору професії домінує мотив, внутрішньо пов'язаний з даною діяльністю. По-друге, невідповідність між об'єктивним змістом професійної праці і тим особистісним змістом, який має для людини його вибір.

Ці протиріччя призводять до розвитку професійної спрямованості, яка полягає в підвищенні її рівня.

Рис. 2. Розвиток професійної спрямованості спеціаліста

Однією з умов розвитку професійної спрямованості спеціаліста, що дозволяє вирішувати протиріччя є освітньо-виховний процес.

Це пред'являє ще більші вимоги до рівня освіченості громадян. Постійно зростає частка професій, що вимагають вищої професійної освіти. Причому найбільшою мірою це відноситься до постійного зростання кількості і частки робочих спеціальностей, для яких необхідне отримання вищої освіти на рівні бакалаврату.

З урахуванням вище сказаного, необхідно забезпечити загальну вищу освіту на рівні бакалаврату для всіх здібних до цього громадян. Провідні світові держави, вже поставили таку задачу і для України це повинно стати соціальним стандартом.

Висновок. Перехід до економіки знань потребує від системи освіти забезпечити не декларовану, а реально безперервну освіту всього економічно активного населення. Це принципово не в змозі забезпечити традиційна система навчання, але може бути реалізоване розподіленими освітньо-виховних функцій між ВНЗ та організаціями із застосуванням нових освітніх технологій.

Список використаних джерел.

1. Махлуп, Ф. Производство и распространение знаний в США [Текст] / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
2. Макаров, В. Л. Микроэкономика знаний [Текст] / В. Л. Макаров, Г. Б. Клейнер. – М. : Экономика, 2007. – 204 с.
3. Климов, Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях [Текст] / Е. А. Климов. – М., 1995. – 180 с.

4. Маркова, А. К. Психология профессионализма [Текст] / А. К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
5. Зеер, Э. Ф. Психология профессий [Текст] / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Издательство УГППУ. – 1997. – 244 с.
6. Поваренков, Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека [Текст] / Ю. П. Поваренков. – М. : УРАО, 2002. – 234 с.
7. Карпенко, М. П. Когномика [Текст] / М. П. Карпенко. – М. : СГА, 2009. – 225 с.
8. Туріщева, Л. В. Професійний розвиток педагога: психологічний аспект [Текст] / Л. В. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – 144 с.
9. Акофф, Р. Планирование в больших экономических системах [Текст] / Р. Акофф. – М. Советское радио, 1972. – 224 с.
10. Крысько, В. Г. Психология и педагогика в схемах и таблицах [Текст] / В. Г. Крысько. – Мн. : Харвест, 1999. – 384 с.

References.

1. Makhlop, F. (1966), *Proyzvodstvo y rasprostraneniye znanyy v SShA* [The Production and Distribution of Knowledge in the United States]. M. : Prohress, Moscow, Russia, p.462.
2. Makarov, V. L. (2007), *Mykroekonomyka znanyy* [Microeconomics knowledge], Jekonomika Moscow, Russia, p.204.
3. Klymov, E. A. (1995), *Obraz myra v raznotypnikh professyyakh* [The image of the world in diverse professions], Moscow, Russia, p.180.
4. Markova, A. K. (1996), *Psykhologhiya professyonalizma* [Psychology of professionalism], Znany, Moscow, Russia, p.308.
5. Zeer, E. F. (1997), *Psykhologhiya professyy* [Psychology professions], Yzdatel'stvo UHPPU, Ekaternyburh, Russia, p. 244.
6. Povarenkov, Yu. P. (2002), *Psykhologhicheskoe sodержanye professyonal'noho stanovlenyya cheloveka* [Psychological maintenance of professional formation of the person], URAO, Moscow, Russia, p.234.
7. Karpenko, M. P. (2009), *Kohnomyka* [Kognomika], S·HA, Moscow, Russia, p.225.
8. Turishcheva, L. V. (2006), *Profesiynny rozvytok pedahoha: psykhologhichnyy aspekt* [Professional development of teachers: psychological aspect], Vyd. hrupa «Osnova», Kh., Ukraine, p.144.
9. Akoff, R. (1972), *Planirovanie v bolshih ekonomicheskikh sistemah* [Planning for large economic systems], Sovetskoe radio, Moscow, Russia, p.224.
10. Kryisko, V. G. (1999), *Psihologiya i pedagogika v shemah i tablitsa* [Psychology and Pedagogy in diagrams and tables], Harvest, Mn., 384.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2015 р.